

การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง

(ชุดลอยปทุม อันดับ ๒๐)

พุทธทาสภิกขุ

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลุสเตรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปถพี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

ACC. NO.	1301
Date Received	10 พ 30
Call No.	พ 244 ก

ผ. 4

ห้องสมุด “กระท่อมธรรมโฆษณ์”

สวนอุศมมุลนิธิ

การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง

(ชุดลอยปทุม อันดับ ๒๐)

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยายแก่ภิกษุราชภัฏ

ณ ดานหินโค้ง โมกขพลาราม ไชยา

๒๖ กันยายน ๒๕๑๘

ศรัทธาบริจาค

ของ

ผู้มาเยี่ยมสวนโมกข์แต่ละปี

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๔,๑๐๐ เล่ม

พฤษภาคม ๒๕๒๔

ฉบับที่ระลึก ๕๐ ปี สวนโมกข์

อย่าให้อายไก่อ

ถ้าคนเรา เปรียบกับไก่ ดูให้ดี
มันไม่มี นอนไม่หลับ ไม่ปวดหัว
ไม่มีโรค ประสาท ประจำตัว
โรคจิตไม่ มากลัว กับไก่อ้น้อย

คนในโลก กินยา เป็นตันๆ
พวกไก่อ้มัน ไม่ต้องกิน สักเท่าก้อย
หลับสนิท จิตสบาย ร้อยทั้งร้อย
รู้สึกน้อย แห้งน้ำใจ อายไก่อ่อย

ได้เป็นคน หรือจึงได้ นอนไม่หลับ
ควรจะนับ ว่าเป็นบาป หรือบุญเหวย
มีธรรมะ กันเสียนะ อย่าละเลย
อยู่สบาย ไม่มีอาย แกไก่อ้มัน

พุทธทาส

การรู้จักกรรม คือ การรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างถูกต้อง คน
 มีเหตุผลในสิ่งที่ทำ แม้ในยามเดือดร้อนย ก็คิดสิ่งที่ดีอยู่
 กับสิ่งที่ไม่ดีอย่างยี่สิบต่อหนึ่ง. เมื่อทำอะไรเป็นคุณแล้วคนในนั้น ย่อม
 มีเป็นหนี้ต่อฉัน คุณความดีของเขา สำหรับผู้ที่มีกรรมอย่างแท้-
 คธ. คุณความดีนั้นแก่ตัว ย่อมเกิดใหม่ได้ เพราะเหตุนี้. คุณความดี
 เป็นคุณธรรมด้วยดี ย่อมได้โดยง่าย แม้ว่าจะมีความเขลาอย่าง
 ใดก็ตาม ก็ควรที่จะหาคุณความดีสักอย่างหนึ่ง. ผู้ประพฤตกรรม ย่อม
รู้สิ่งที่เป็นสุข เมื่อรู้สิ่งที่ไม่ดีประพฤตกรรม หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธแค้นใจ ใน
 ข้อนี้ ทำให้รู้สิ่งที่เป็นสุข. เมื่อมีความสุขอันเป็นสมาธิ
 คือ สุขใจมาก จากเมื่อหนึ่ง คือ ๓๓ ๔๔ ๕๕ ๖๖ ๗๗ ๘๘ ๙๙
 ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐

ธรรมะ คือ อยู่ในเรารู้จักมันดีดีทุกอย่างด้วย รู้จักมันดี
 แปรตลอดชีวิต และใช้มันอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
 หน้าที่ของตนได้ ก็ย่อมดีด้วยดีเสีย มีทราบฝ่าย คุณอย่าง
 ถูกต้อง คือ เป็นไม่ผิด สันติสุขส่อนบุคคล และ สันติภาพ
ของส่อนรวม โดยส่อนเดียว, มีสัจธรรมทุกทุกสิ่งทุกอย่าง
 ๑๒๓ แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพฤษชาติทั้งปวง, มีเป็น
 ตามกาลเวลา หรือ หน้าที่แห่งนั้น แม้แต่หน้อยเดียว. คือ
 นี้เรียกว่า ชาติ, ชาติทั้งปวง, หรือ ของตนตลอดชีวิต ย่อมมี
 แก่ผู้ประพฤตกรรม. ข้อนี้ หมายถึง ความว่า ๔๖๗๓ ไม่มีสิ่ง
 หนึ่งเดียวที่คนหรือสัตว์, มีแต่ สัจธรรม หนึ่งตั้งแต่ สัจธรรม
 ประพฤติกรรม เมื่อต้นมี ก็ได้ไป.

การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง

บรรยายแก่ภิกษุราชภัฏ

ณ ลานหินโค้ง โมกขพลาราม ไชยา

๒๖ กันยายน ๒๕๑๘

ท่านที่เป็นราชภัฏ ผู้ลาบวชทั้งหลาย,

การบรรยายครั้งที่ ๖ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อว่า
“การเก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง”.

ขอข้อมความเข้าใจ ตลอดเวลาว่า เรากำลังพูดกัน
ถึงเรื่อง ที่ใดกล่าวเป็นหัวข้อย่อ ๆ มาแล้วในการบรรยาย
ครั้งแรก. แล้วผู้ที่ใดลาบวชชั่วคราวขณะนี้ ควรจะได้รับการ
ติตถกลับออกไป ให้มากเท่าที่จะมากได้, และจะเป็นประโยชน์
ให้มากกว่า เท่าที่จะมากได้ โดยแก่ความเข้าใจผิดที่ว่า มัน
ต่างกันเป็นคนละเรื่อง : คือเรื่องของผู้ที่เป็นนักบวช กับ
เรื่องของผู้ที่อยู่เป็นฆราวาสนั้น มันต่างกันเป็นคนละเรื่อง
เหมือนกับตรงกันข้าม.

นี่ผมก็พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า ในระหว่างบวชนั้น
ก็มาศึกษาหรือชิมลอง เรื่องของบรรพชิต ชนิดที่เอาไปใช้
เป็นหลักทั่วไปได้สำหรับมนุษย์; เพื่อตรงกับความมุ่งหมาย
ของผู้ที่บวชเพียงชั่วคราว. ความรู้นั้นไม่ได้ไปตายด้านอยู่
เพียงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเพศฆราวาส; ความรู้นั้นจะ
ก้าวหน้าขึ้นไปถึงฆราวาสชั้นอุคตมคฺติ กระทั่งเป็น ฆราวาส
ผู้บรรลุมรรคผล ในระดับของฆราวาสด้วย; ฉะนั้น
ขอให้สนใจที่จะจับเอาใจความ ในลักษณะอย่างนี้ ให้ได้ให้
มากที่สุด.

ตัวอย่างเช่นเรื่อง **ปรทัตตูปชีวี** ซึ่งเขาก็เห็นกันว่า
เป็นเรื่องของเปรต, ของพระในวัด อยู่อย่างแคบๆ. เรา
ก็แสดงให้เห็นว่า แม้อยู่ที่บ้านเป็นครอบครัว เป็นหมู่บ้าน
เป็นบ้านเมือง เป็นประเทศ ถ้ามีหลักอันนี้ไปใช้ ก็ทำให้
โลกนี้เป็นโลกที่มีสันติภาพได้ง่าย; มีความรักพื้นฐานที่ว่า
ให้ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, แล้วว่าเราอยู่
คนเดียวในโลกไม่ได้ ซึ่งผมถือว่า อย่างนั้นมันเป็นวิญญานของ
สังคมนิยมอย่างแท้จริง อย่างสูงสุด ฉะนั้นขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ

ข้อที่ว่า **อยู่อย่างต่ำทำอย่างสูง** นี้ คือให้ไม่สะเพร่า ในการที่จะลงทุนน้อยหรือต่ำ ได้ผลมากและสูง. **เตียว** นี้ มันอยู่ในลักษณะ **ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ** ฆ่าข้างเองา กัน เสียหมดทั้งโลก ทำลายโลกทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ.

และว่า **มุนี้นี้มีใต้ในเพศมาราวาส** ในเพศที่ว้า ครอบเรือน โดยมีความหมายว่าเป็นผู้ พุดน้อย แล้วก็ผูกจิต อยู่กับสันติ.

แล้วการเป็นเกลอกับ**ธรรมชาติ** คือให้เป็นไป ตามธรรมชาติ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้; แต่กรูสึกว่า ฝืนกิเลสของคนสมัยนี้มากเกินไป ที่จะทำให้สมคล้อยกับ ธรรมชาติได้.

ไม่มีใครเชื่อคำพุดชนิดนี้ดอก ผมก็ทราบ; อย่าง ที่ว่ามหาत्मคานธีก็พุดว่า อยู่กันอย่างหมู่บ้าน อย่าอยู่กันอย่าง นคร หรือมหานคร จะมีสันติภาพ, กระทั่งว่า ทอผ้าด้วย มือใช้เองกันทุกคน ดีกว่าประดิษฐ์เครื่องจักรทอผ้าขึ้นมา; ไม่มีใครเข้าใจ เพราะว่าเขาละโมภในเรื่องราว ในเรื่องสวย ในเรื่องอร่อย ในเรื่องอะไรมากเกินไป แล้วปัญหามันก็มีมาก พอ ๆ กัน.

เป็นอยู่กันอย่างธรรมชาติ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ กระจัด
กระจายทั่วไปหมด อย่าไปอยู่กัน อย่างที่กรุงเทพฯ อย่างนั้น
มันจะมีสันติภาพมากกว่า; แต่ก็ เรียกว่ามันไม่เจริญ :
จะทอดผ้าด้วยมือใช้อยู่ อย่างเมื่อร้อยปีมาแล้ว^๕ ก็หาว่าไม่
เจริญ. แต่มันทำให้คนอยู่อย่างสันติภาพ สันติสุข คือคน
มีงานทำด้วยกัน ไม่ทะเลาะทะเลาะกันมาก. อยู่อย่างประเพณีเบต
สมัยก่อน^๕ มีสันติสุข. สันติภาพมากแต่เขาก็หาว่าล้าหลัง
ที่สุดเลย; มันพูดกันไม่รู้เรื่องอย่าง^๕

แต่ว่าเรายังพอจะมองเห็นในบางแง่บางมุม ขอให้
กินอยู่ นุ่งห่ม อะไร ที่ยังเคารพต่อธรรมชาติให้มากเข้า
ไว้ แล้วเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ในการเป็นอยู่. พอ
เป็นอยู่ห่างไกลจากธรรมชาติละก็ ค่อย ๆ ห่างไกลออกไปจาก
หลักของพุทธศาสนา.

นี่ให้ชิมสิ่งเหล่านี้เมื่อบวช มันมีโอกาที่จะชิมได้
ง่าย ฉะนั้น คงจะเข้าใจ หรือพอใจบ้าง เอาไปสานต่อ หรือ
ปรับปรุง ให้มันเข้ากับเรื่องของมนุษยแบบฆราวาส แล้วก็
เป็นสังคมที่กว้างทั้งโลกด้วย.

การสร้างยั้งฉางใส่ความโกรธ

ที่นั่นนั้นก็จะพูดถึงเรื่อง การสร้างยั้งฉางใส่ความ
 โกรธ หรือเก็บความโกรธใส่ยั้งฉางไว้ให้มากเท่าที่จะทำได้.
 ระหว่างที่เราบวช ถ้าเป็นพระเณรที่ตีกโกรธไม่ได้: เขา
 ถือเป็นหลักตายตัวทั่วกันไปหมด ไม่ว่าจะบวชลัทธิไหนหรือ
 ศาสนาไหน ถือเอาความโกรธเป็นความเลวชั้นต่ำสุดสำหรับ
 บรรพชิต, อย่างในประเทศอินเดีย^๕ ก็มีหลักทั่วไปอย่างนี้^๕
 สำหรับบรรพชิต.

เมื่อเรามาอยู่อย่างที่ไม่มีความโกรธรบกวน หรือ
 รบกวนน้อย มันก็ได้ความเย็น. ความโกรธก็เหมือนกับไฟ,
 ความไม่โกรธก็เหมือนกับน้ำ; นี่พูดโดยอุปมาก็อย่างนี้^๕
 แล้วความโกรธมันก็มีศีลธรรมชาติ^๕ ทั้งทางร่างกายและทาง
 จิตใจ. ทางร่างกายมันมีอะไรบ้าง? ผู้ที่เป็นหมอ เป็นนัก
 สรีรศาสตร์แล้วก็รู้สึก ว่าในขณะที่มีความโกรธจัด นี่ร่างกาย
 มันเป็นอย่างไร? พอที่จะคำนวณได้ ว่ามันมีศีลธรรมชาติหลาย
 ร้อยเปอร์เซ็นต์. ฉะนั้น การไม่โกรธนั่นคือธรรมชาติ
 เช่นเดียวกับทะเล เมื่อไม่มีคลื่นนี้มันปรกติ พอมันมีพายุก

มีกลิ่นมีอะไร คุณมันต่างกันสักเท่าไร? หลายร้อยเปอร์เซ็นต์; ฉะนั้นควรจะศึกษาเรื่องความโกรธนี้ให้มากเรื่องหนึ่ง.

ที่พูดว่า “สร้างยุ่งฉางไว้ใส่ความโกรธ” หรือ “เก็บความโกรธใส่ยุ่งฉาง” นี้ไม่ใช่หมายความว่า เราจะเก็บไว้ให้รำรวยด้วยความโกรธ หรือว่ากักตุนมันไว้ใช้คราวละหลายๆ คำว่า เก็บใส่ยุ่งฉาง คือไม่ให้มันออกมาอาละวาด ด้วยเหตุที่มันมีง่าย หรือมันมีมากนัก จึงต้องทำอย่างขนาดว่าเก็บใส่ยุ่งฉางไว้ทีเดียว เพราะว่าเดี๋ยวมันยังละไม่ได้. เมื่อยังมีกิเลส ก็อย่าได้ใช้กิเลสเลย เก็บไว้เสีย; ถ้ามันหมดกิเลสเสียแล้วก็ไม่เป็นไร, ไม่มีปัญหาอะไร; แต่ถ้ามันมีกิเลสอยู่ ก็อย่าใช้กิเลสแหละดีกว่า.

ที่นี้คนมันมีนิสัยสันดานตามใจตัว ไม่ว่าเรื่องอะไร มันก็ปล่อยไปตามความเคยชิน; แล้วโกรธนี้มันก็อ่อยเหมือนกัน ก็เลยชอบโกรธจนเป็นนิสัย โกรธเก่ง. ฉะนั้นต้องทำเหมือนกะว่าใส่ยุ่งฉาง เก็บไว้ข้างใน อย่าให้มันออกมา.

โดยเฉพาะคนพลัดถิ่น โบราณเขาสอนไว้มาก ในบาลี ในพระไตรปิฎกนั้นก็ยังมี : คนพลัดถิ่นไปเมืองนอก เมืองนาเมืองไหน สร้างยุ่งฉางใหญ่ๆ สำหรับเก็บความโกรธ

ไว้; ไปบันทาลโทสะในทีอย่างนั้น นีมันก็เท่ากับยั้งทำลาย
ตัวเอง; แต่ถึงว่าเราอยู่กับที ไม่ใช่เป็นแขกแปลกถิ่น
มันก็ควรจจะคิดเก็บความโกรธไว้ให้อยู่ในอำนาจ. ไซมันไม่มี
ประโยชน์อะไร แล้วมันมีโทษมหาศาล มันไม่มีความสงบสุข.

ลักษณะของความโกรธ.

ทีนี้จะพูดถึงลักษณะของความโกรธ พอเป็นเครื่อง
กำหนดจดจำ.

โกรธในอัตราน้อยๆ เราจะเรียกว่า **ขัดใจ** เช่นหงุด
หงิดกระทบกระทั่ง แห่งจิต นีมันเป็นความโกรธในอันดับ
น้อยอันดับต่ำ ทีเรียกในบาลีว่า **ปฏิกัม**.

ทีอันดับสองชั้นมากคือ **โกรธ** โกรธเต็มความ
หมาย นีบันทาลโทสะ ุ่ง่งาน ถ้าจะเรียกตามบาลีก็เรียกว่า
โกรธา.

ทีอันดับต่อไปอีก มันก็คือ **ผูกโกรธ** ผูกโกรธไว้
ความอาฆาต ความพยาบาทจองเวร อย่างนี้เรียกว่า **อุปนาหะ**.
อุปนาหะ คือ ผูกโกรธไว้ หรือ เวระ จองเวร.

ทั้ง ๓ อย่างนี้คือ ความโกรธ ในลักษณะที่มันต่าง ๆ กัน โกรธไม่สู้มาก และโกรธสมบุรณ์ จนกระทั่งโกรธโดยผูกไว้ รักษาไว้. คำว่า ปฏิฆะ หมายถึงหงุดหงิด ขัดใจ. คำว่า โกรธ นี้โกรธโดยสมบุรณ์ คำว่า โทสะ มันแปลว่า ประทุษร้าย เมื่อโกรธแล้วก็ไปประทุษร้ายอีกที. เดียวนี้เราจะเอาแต่ความโกรธ ไม่ประทุษร้ายผู้อื่น อุปมาหะ ก็ผูกอาฆาตไว้.

ที่นี้ ดูในชีวิตประจำวัน ยิ่งอยู่ที่บ้าน ที่ออฟฟิศ ที่ทำงาน เนื่องกันหลายคน มันจะมีสิ่งเหล่านี้. หงุดหงิด กระทบกระทั่ง เป็นปฏิฆะ นี้จะมีได้มากที่สุดถ้าเป็นผู้ที่ไม่ได้อบรมในทางของธรรมะ หรือศาสนามาก่อน; ถ้ามีการศึกษาอย่างเลวๆ แห่งสมัยปัจจุบันนี้. หงโลกมันไม่มีระบบไหนที่สอนให้กำจัดความโกรธ ระวังความโกรธ ในการศึกษาของพวกเขาเด็ก ๆ สมัยก่อนก็ยังค่อยยังชั่ว. ที่นี้โกรธเต็มที่ คงจะมีได้นาน ๆ ครั้ง ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ฆ่ากันตายหมด. ที่นี้ผูกโกรธไว้นักไม่ใช่เล็กน้อย มันก็มีอย่างที่เราเรียกว่าสมุฆาตตัวเอง คนอื่นหรือคู่แข่งกันไม่รู้สึกอะไรก็ได้ แต่ผู้ที่อาฆาตหรือจองเวรนี้ มันเหมือนกับทำลายตัว

เองอยู่เรื่อยไป. ฉะนั้นไปสอบดู ของใคร ใครก็ไปสอบดู
ว่าเรามีโรคโรครชนิดนี้มากน้อย และอย่างไรบ้าง? นี่คือสิ่งที่
เรียกว่าความโกรธ โดยเค้าก็มีอยู่ ๓ ระดับอย่างนี้.

เหตุของความโกรธ.

ที่นี้จะพูดถึงเหตุให้เกิดความโกรธ ถ้ากล่าวตาม
หลักพระบาลี พระพุทธทรงแสดงสั้น ๆ ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่ามัน
มาจากตณหา ความโกรธมาจากตณหา; ตณหา คือ ความ
อยากด้วยอำนาจของอวิชชา.

เรื่อง ตณหา คำนี้ต้องขอเตือนไว้บ่อย ๆ แปลว่า
ความอยาก ก็จริง แต่ในภาษาบาลีเขามีความหมายเฉพาะ
หมายถึงมันอยากด้วยอำนาจของความโง่; ถ้ามันอยาก
หรือต้องการด้วยสติปัญญา^๕ มันไม่ใช่ตณหา. ความ
รู้สึกผิดชอบชั่วดี ทำให้เราต้องการจะทำอะไรที่มันควรจะทำ
ความต้องการอันนั้นมิใช่ตณหา. ตณหา^๕มันอยากไปต่าง ๆ
ตามอำนาจของความโง่ คือ อวิชชา. ฉะนั้นตอบได้เลยว่า
เหตุให้เกิดความโกรธ^๕ นั้น คือ ตณหา แล้วก็ทำให้ตีว่ามันเป็น
อย่างไร?

เรื่องตณฺหา^๕มี ๓ ซึ่งเป็นหลักทั่วไป ขอให้จำไว้
เป็นญ่้าปากคอก ว่าตณฺหา^๕มี ๓ :—

ถ้า กามตณฺหา^๕ มันก็อยากในทางกาม โดยเฉพาะ
เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, นี่กามตณฺหา^๕ มีความต้อง
การด้วยกามตณฺหา^๕ มันมีความรักด้วยกามตณฺหา^๕ มันมีความ
หึงหวง, ด้วยกามตณฺหา^๕. ที่มันไม่ได้ตามที่ตณฺหา^๕ต้อง
การ ความโกรธก็เกิดขึ้น; ไม่ได้ตามที่ตณฺหา^๕ต้องการ
แต่ก็พูดกันว่าเพราะตณฺหา^๕. ถ้าไม่มีตณฺหา^๕มันไม่ต้องการ
มันก็ไม่อาจจะโกรธได้. นี่ฟังดูให้ตี ๆ นะ; ถ้าเราไม่มี
ความอยากอย่างโง่ ๆ แล้วไม่มีทางจะเกิดความโกรธได้.
เดี๋ยวมันมีกามตณฺหา^๕ ความรัก ความหึงหวง ความต้องการ
แล้วมันไม่ได้ตามที่ตณฺหา^๕นั้นต้องการ นี่ความโกรธเกิดขึ้น
เพราะกามตณฺหา^๕.

ที่^๕ถัดไปอีก ความโกรธเกิดขึ้น เพราะภวตณฺหา^๕
คืออยากเป็นนั่นอยากเป็นนี่ โดยมากก็อยากคืออยากเด่น เมื่อ
มันถูกเหยียดหยาม หรือว่ามันถูกดูถูกดูหมิ่น มันไม่ได้ก็ไม่
ได้เด่น ไม่ได้แสดงปม^๕เชื่อง อะไรทำนองนี้ แล้วมันก็เกิด
ความโกรธขึ้นมา. เมื่อใครมาดูถูกเรา เราโกรธ นั่นนะคือ

โกรธเพราะภาวตัณหา; ต้องการจะเป็นผู้ที่อยู่เหนือใคร ที่
 ใครดูถูกไม่ได้ หรือว่าต้องการแสดงอะไรให้มันเป็นที่เด่น
 มีชื่อเสียง มันแสดงไม่ได้. เพราะภาวตัณหา ก็เป็นเหตุให้
 โกรธ. ชัดใจเมื่อไม่ได้โม้, “เมื่อไม่ได้โม้” ขอรภัยใช้คำ
 ธรรมดาๆ โสภโถกนี้ เพื่อประหยัดเวลา; เมื่อไม่ได้โม้ก็
 โกรธแล้วถามว่าโกรธนี้ด้วยอะไร? ก็ด้วยภาวตัณหา.

ที่นี้โกรธ ด้วยวิภวตัณหา คือความอยากที่จะไม่ให้มี
 ไม่ให้เป็น; ฉะนั้นถ้าอะไรที่เราไม่อยากเห็น ไม่อยากฟัง
 ไม่อยากดู ไม่อยากให้เป็น ปราบฏออกมา เราก็โกรธแล้ว
 หรือชัดใจ เช่นถูกชั้ดคอ หรือถูกขยี้แย่งอะไรที่เราอยากจะ
 สงวน, แล้วกระทั่งว่าสังขารมันแปรปรวน, ความชราความ
 เจ็บไข้มารบกวนนี้, หรือว่าสังขารมันแสดงความไม่เชื่อฟัง
 แล้วเราก็ไม่อยากจะเจ็บ ไม่อยากไข้ ไม่อยากตาย; พออัน
 มาแสดงให้รู้สึก ก็โกรธ ก็ชัดใจ แล้วก็เลยไปถึงเกลียดกลัว
 ถึงเป็นทุกข์ต่อๆ ไป. ฉะนั้น เราจึงโกรธได้แม้แต่โกรธ
 สัตว์ไตรัจฉาน โกรธวัตถุสิ่งของ ทูบตีวัตถุสิ่งของ ซึ่งไม่มี
 ความผิดอะไรเลย.

จะหนีศึกษาเรื่องความอยาก ที่เรียกว่า ตัณหา แล้วก็จะมองเห็นว่า เมื่อไม่ได้ตามที่ค้นหาต้องการแล้วก็มี ความโกรธ; ฉะนั้น เรามีเรื่องโกรธอะไรที่ไหน ก็อย่างๆ ก็มาแยกแยะดู. เราจะพบว่า มันจะมีมูลมาจากไม่ได้ตามที่ความอยากมันต้องการ มันจึงขึ้นอยู่กับความโลภ หรือความอยาก; แต่เดี๋ยวมันแยกตัวออกมา มีอาการเป็นไฟอยู่ พักหนึ่งครู่หนึ่ง.

ที่พูดว่า รากะ โทสะ โมหะ หรือโลภะ โกรธะ โมหะ โกรธกับโทสะมันเป็นอันที่ ๒ รong มาจากรากะหรือโลภะ. เมื่อมีอาการโลภ มันก็เป็นอาการหนึ่ง, เมื่อไม่ได้อย่างที่มันโลภ มันต้องการ มันก็โกรธขึ้นมา นี้อีกอาการหนึ่ง, แล้วมันก็มัวเมา หลงใหลสงสัย เกี่ยวเกาะอยู่ นั่นก็อีกอาการหนึ่ง. นี่เรารู้จักความโกรธ ในฐานะเป็นไฟ แล้วรบกวนเผาผลาญ.

โทษของความโกรธ.

ที่มันดูต่อไปถึงโทษของมัน เรื่องนี้ก็พอจะมองเห็นกันได้ไม่ยาก แต่เราจะดูให้เห็นเป็นพวกๆ หรือว่ามันลึกซึ้งกว่าที่คนธรรมดาจะดูเอง และรู้สึกเห็นเองได้. ฉะนั้นเราพบในพระบาลี ซึ่งแสดงไว้มากมาย ก็เอามาพิจารณากันดู.

ความโกรธเป็นสนิมของศาตรา โทธ สดถมลิ
โลก. ในแบบเรียนเขาแปลไว้ว่า ความโกรธเป็นดั่งสนิม
ของศัตราในโลก เป็นดั่งสนิมของศาตรา. นักเรียนหรือใคร
ก็จะเข้าใจความหมายว่า เหมือนกับศาตราอาวุธมันขึ้นสนิม
มันก็ใช้อะไรไม่ได้ดี แต่ผมพิจารณาดู เห็นว่าคำมันเล็งถึง
ศาสตร์. ศา—ส—ตระ นี้ ความหมายที่ ๒.

ศาตราอาวุธนะมันเป็นวัตถุที่สำหรับตัด. ที่น
ศาสตร์อย่างวิชาทั้งหลาย ที่เรียกว่าศาสตร์ เป็นศาตรา
เป็นอาวุธทางจิตทางวิญญาณ. ฉะนั้นศาสตร์ก็คือ วิชาที่
กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น
วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ อะไรศาสตร์
เหล่านี้ มันย่อมความหมายมาจากคำว่าศาตราอาวุธมีคมสำหรับ
ตัด.

ที่นี้ความโกรธมันเป็นสนิมของศาตรา มันหมาย
ความว่า ถ้าเกิดโกรธขึ้นมา แล้วสิ่งที่เรียกว่าศาสตร์นั้นนะ
จะเสียหายหมด จะใช้ไม่ได้ ถ้าในขณะที่เราจะต้องใช้ศาสตร์
อะไรสักอย่างหนึ่ง วิทยาศาสตร์ อะไรศาสตร์ก็ตาม ถ้าเกิด
โกรธเข้าแล้วใช้ไม่ได้ มันเป็นสนิมของศาสตร์ ศาสตร์

คือวิชา อย่าง^๕สำคัญกว่า ความโกรธเป็นสนิมของอาวุธ.
ศาสตราจารย์^๕นั้นมันอีกความหมายหนึ่ง เราอยากจะให้ถือเอา
ความหมาย^๕ ที่สำคัญกว่า.

สรุปความว่า วิชาความรู้^๕ทั้งหลายที่เรา^๕มีอยู่ กำลัง
เล่าเรียนอยู่ก็ดี กำลังจะใช้มันก็ดี พอความโกรธเกิดขึ้นแล้ว
ก็เสียหาย ไม่เป็นศาสตร์ ไม่เป็นอะไรขึ้นมาได้. ฉะนั้น^๕
ผู้ที่มีวิชาความรู้^๕ อย่าอวดดีว่ามันพอแล้ว มันต้องระวัง
ความโกรธ ที่เป็นอันตรายเป็นสนิมของวิชาความรู้^๕นั้นด้วย.
นี่ก็ไปพิจารณาตนเองว่ามันมีก็ศาสตร์. ศาสตร์^๕ทั้งหลาย
เหล่านั้นนะ ถ้าเกิดความโกรธขึ้นมาแล้วมันก็จะขึ้นสนิม คือ
ใช้อะไรไม่ได้.

ที่^๕อีกแง่หนึ่ง ท่านกล่าวไว้ว่า ความโกรธ^๕เป็น
เคราะห์ร้าย หรือเป็นกลีที่^๕สุด มีบาลีว่า นตฺถิ โทสสโม
คโห, นตฺถิ โทสสโม กลิ. ไม่มี คห คือเคราะห์, หมายถึง
เคราะห์ร้าย ทำให้คนวินาศนิบหาย เรียกเคราะห์, ไม่มี
เคราะห์ร้ายไหนจะเท่ากับโทสะ, และไม่มีกลี คือความเลวร้าย
ชนิดไหน เท่ากับโทสะ. รวมความว่า เมื่อมีโทสะ ก็คือ
เอาเคราะห์ร้ายมา เอากลีมา.

กลีเป็นภาษาบาลี เป็นภาษาอินเดียแต่โบราณเขาใช้
 อยู่มาก คุณจะมาเป็นคำว่า “กลี” นี้ แต่กลีมีความหมาย
 อย่างหนึ่ง. กลี ในภาษาบาลี คือ กลีที่ชาวบ้านเขาเรียก
 กันอยู่ เป็นกลี คือว่าปราศจากความดี ความงาม เป็นเสนียด
 จัญไรเป็นโชคร้าย เป็นอะไรไป อยู่ที่สิ่งทีเรียกว่า กลี ฉะนั้น
 พอใครมีโทษะ ก็คนนั้นเต็มไปด้วย กลี เต็มไปด้วยเคราะห์ร้าย.
 อย่าไปมองอย่างอื่น ไปว่าคนนั้นเคราะห์ร้าย คนนั้นเคราะห์ร้าย.
 มองดูตัวเองที่กำลังโกรธอยู่นั้นแหละเคราะห์ร้ายที่สุด เป็น
 กลีที่เลวที่สุด. ภาษาประพันธ์เขาเรียก กลีบร กลีบรเป็นผี
 เป็นชื่อของผีที่ชั่วร้าย.

ที่มองอีกแง่หนึ่ง ความโกรธนี้เป็นเหตุให้
 สลัดความดี. พระพุทธภาษิต หรือธรรมภาษิตว่า *โกธา-*
ภิกฺขุโต กุสลํ ขหาติ - ผู้ที่ถูกความโกรธครอบงำแล้ว
 ย่อมละกุศลเสีย. พอถูกความโกรธครอบงำจิตแล้ว คนเรา
 จะไม่คำนึงถึงความดี เพราะมันต้องการจะเข้าไปด้วยตาม
 ความโกรธ; ทั้งที่ว่า นิต มันก็บดทิ้งไป มันจะเอาตาม
 ที่มันโกรธ, ก็แปลว่าสมัครใจว่าจะเอาข้างโกรธ ไม่เอาข้างดี
 หรือข้างถูกกันแล้ว เพราะมันโกรธเสียแล้ว.

ถ้าเรามีใจคอปรกติ เราก็ยึดอยู่ในทางดี แล้วกลัว
ความชั่ว; แต่พอโกรธขึ้นมามันพร้อมที่จะสลัดความดี
สลัดสิ่งที่เป็นกุศล. นี่ก็น่าอันตรายมาก มันก็คือยอมเฉย
ยอมตาย ยอมวินาศนิบหาย เพราะเห็นแก่ความโกรธ, ไม่ยึด
หลักที่ถูกต้อง ไม่ให้อภัย ไม่หยุด หรือไม่ยอมอะไรหมด.
นี่ก็เป็นอันตรายอันหนึ่งของความโกรธ.

ท่านแสดงไว้ว่า คนโกรธยอมฆ่ามารดาของตน
เองได้. นี่เอามารดาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ เพราะว่าเด็ก ๆ
เกิดมานี้ ไม่มีอะไรที่จะใกล้ชิด หรือทำความอบอุ่นให้แก่ตน
เท่ากับมารดา ในโลกนี้; ถ้าโกรธขึ้นมามันยังฆ่ามารดาได้ :
หนฺติ กุทุโธ สมารฺ - คนโกรธยอมฆ่ามารดาของตน.

ข่าวหนังสือพิมพ์ หรือข่าววิทยุ ก็ยิ่งพบบ่อยเข้า
เดี๋ยวนี้ฆ่ามารดาของตัว. เมื่อคืนวานนี้ก็มีข่าวทางวิทยุอีกราย
ฆ่ามารดาของตัว; เพราะว่าคนสมัยนี้มันมีเหยื่อที่ทำให้
หลงให้อะไรมาก, เหยื่อของความโกรธมันรุนแรง ไม่ได้ตามที่
ที่เขาต้องการก็ฆ่ามารดาของเขาได้ นี่ดูให้ดี.

ที่อื่นก่อนหนึ่งแสดงไว้ว่า คนโกรธไม่เห็นอรรถ
ไม่เห็นธรรม. **กุทุโธ อตถํ น ชานาติ, กุทุโธ ธมฺมํ น**

ปัสสตี - ไม่เห็นอรรถะ ไม่เห็นธรรมะ. ผู้ที่โกรธเสียแล้ว
ย่อมไม่เห็นอรรถะ ไม่เห็นธรรมะ คือไม่เห็นเหตุและผล.

คำว่า อรรถ ธรรมะ ๒ คำนี้ ในกรณีธรรมดาเล็ง
ถึงเหตุผล ธรรมะ หมายถึงเหตุ อรรถ หมายถึงผล แต่ยังมี
ความหมายในแบบอื่นก็ได้ เช่นไม่รู้ทั้งโดยความหมาย และ
ไม่รู้ทั้งโดยคำพูด อรรถะ แปลว่าเนื้อความหรือความหมาย
ซึ่งหมายถึงมันลึกลงออกไป ธรรมะ นี้หมายถึงหัวข้อ หัวข้อ
สรุป.

รวมความว่า ถ้าโกรธแล้วจะไม่มองเห็นเหตุผล ไม่มี
การใช้เหตุผล จึงไม่รู้ทั้งอรรถะ และไม่รู้ทั้งธรรมะ.

ก็สังเกตเอาเองว่า เมื่อเราโกรธแล้วใจมันเป็น
อย่างไร? มันใช้เหตุผลไม่ได้, มันไม่มีช่องที่จะให้เห็นแจ่มแจ้ง
ในเหตุผล หรือความหมาย หรือความลึกซึ้งของเรื่องนั้นๆ.
นี่คนโกรธมันก็ไม่รู้อรรถะ ไม่เห็นธรรมะ. ท่านใช้คำว่า
รู้ และเห็น. ไม่รู้อรรถะ ไม่รู้เนื้อความ ไม่เห็นธรรมะคือ
ไม่เห็นหัวข้อ; ไม่เห็นเหตุก็ไม่รู้ผล. นี่ไม่สำคัญดอก
เอาแต่ว่ามันเป็นคนไม่มีเหตุผลไปทันที.

ที่ลึกซึ้งข้อหนึ่งซึ่งน่าสนใจที่สุด ความโกรธจะทำให้
 ให้ความชั่วกลายเป็นของทำง่ายขึ้น คือถ้าตามปรกติ
 ธรรมดาเราก็รู้อะไรเป็นความชั่ว แล้วก็กลัวความชั่ว ไม่อยาก
 จะทำความชั่ว ฉะนั้น ความชั่วนั้นจึงเป็นสิ่งที่ทำยาก ยก
 ตัวอย่างเช่นว่าจะฆ่าพ่อแม่ของตัวเองนี้ มันทำได้แสนยาก
 แต่ถ้ามันโกรธขึ้นมาแล้ว ความยากนั้นจะกลายเป็นความง่าย
 ก็มีบาลีว่า *ยัม กุโท อุปโรเชติ สุกัม วิย ทุกกัม. สุกัม
 วิย ทุกกัม* - ที่ทำยากจะกลายเป็นทำง่าย.

เมื่อคนโกรธเขาต้องการจะประทุษร้าย จะทำชั่ว
 สิ่งที่ทำยากก็จะกลายเป็นสิ่งที่ทำง่าย.

นี่อย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย ถ้าความจริงข้อนี้มัน
 กระจางแจ้งอยู่ในใจแล้ว คนเราจะไม่อาจเกิดความโกรธ หรือ
 ทำอะไรด้วยความโกรธ ; ฉะนั้นควรจะมองเห็นอันตราย
 ของมันอยู่เสมอ.

นี่เป็นตัวอย่างที่เพียงพอแล้ว หรือว่าจะมีโทษ
 อย่างอื่นก็อย่าง ก็มาสรุปได้ในหัวข้ออย่างที่กล่าวมานี้ ได้
 ๕ ๕
 ทงหนนเลย.

ทบทวนกันว่า พอโกรธขึ้นมา ศาสตร์ทั้งหลายก็กลายเป็นมิใช่ศาสตร์ ก็นำมาซึ่งเคราะห์ร้ายและกลี; เช่น โกรธแล้วสลัดความดี เอาความโกรธไว้, ไม่เห็นแก่ความดี กระทั่งฆ่ามารดา也得, ไม่เห็นอรรถ ไม่เห็นธรรม, ความเลวที่ท้อยากจะกลายเป็นสิ่งที่ท้อง่าย. นอนตรายที่น่ากลัวของสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ.

เสน่ห์ของความโกรธ.

เอ้า, ที่นี้ต่อไปถึงเสน่ห์ เสน่ห์ของความโกรธ. ผมพูดคำอย่างนี้ ด้วยความมุ่งหมาย ๒ อย่าง คือให้รู้จักคำที่ท่านใช้ในภาษาธรรมะ หรือภาษาบาลี ว่าท่านใช้กันอย่างไร, และให้รู้จักจำเอาไปใช้ คือเพิ่มคำที่เราคุ้นเคยกัน. ให้รู้ว่าท่านใช้คำที่มันมีความหมายลึก หรือรวบเอาความหมายไว้ได้ลึก, ฉะนั้นจึงเรียกว่า เสน่ห์ - อัสสาทะ; โดยบาลีเรียก อัสสาทะ. ทุกสิ่งมันมีอัสสาทะ ไม่มากก็น้อย นั่นคือเสน่ห์ ที่จะดึงเราไปเป็นทาส เป็นบ่าว หรือว่าเป็นผู้กระทำ.

ที่นี้ความโกรธมีเสน่ห์ ก็เพราะว่ามันเป็น ความอโรยของคนโง่ เป็นของอโรยชอบอกชอบใจของคนด้อย

ปัญญา. มีบาลีว่า โภจิ ทุมฺเมธโคจโร - ความโกรธเป็น
โคจรของคนด้อยปัญญา.

ทุมฺเมธ แปลว่า มีปัญญาชั่ว มีปัญญาทรม มั่น
ด้อยปัญญา. โคจร แปลว่า ที่อ่รอย ที่พอใจ ที่อยากจะ
ไปหา อยากไปกิน อยากไปอยู่ อยากไปอะไร ก็เรียกว่า
โคจร; เหมือนกะว่าทุ่งนา เป็นที่พอใจของวัวของควาย
อย่างนี้ เพราะว่าเมื่อไปที่ทุ่งนาแล้วมันได้กินหญ้า แล้วมัน
อ่รอย. นี้คำว่า โคจร; มันมีความหมายอย่างนั้น ใช้ได้ใน
กรณีทั้งหลาย ที่ชอบไปหา ชอบไปกิน ชอบไปเสพคบ.
นี้ความโกรธมันเป็นโคจรของคนด้อยปัญญา.

นี้ก็พูดได้อีกที่หนึ่งว่า คนโง่เท่านั้นที่จะชอบโกรธ
ถ้าคนที่มีความเขาไม่ชอบโกรธ. ที่ชอบโกรธเพราะว่ามัน
อ่รอย เมื่อกำลังโกรธอยู่นั้นมันรู้สึกรสอ่รอย; อย่างนี้เรียก
ว่า อัสสาทะของความโกรธ. คนเขาโกรธบ่อย ๆ เขาก็รู้สึก
อ่รอย แล้วเขาก็คิดในรสอ่รอยของการได้โกรธ ได้คำ ได้ตี;
ฉะนั้นคนจึงชอบต่่าคน ชอบตีคน. หรือในสมัยที่มีทาสก็ทำ
แก่คนที่เห็นทาสได้ทำตามต้องการ การตี การต่่า กับพวกทาสนะ

มันอร่อยแก่จิตใจของนาย นี่เรียกว่าอัสสาทะของความโกรธ
คือเสน่ห์ของความโกรธ.

ที่นี้โกรธเสร็จแล้วมันจึงจะแผดเผา เมื่อขณะที่โกรธ
อยู่นั้นเหมือนกับน้ำตาลหวานอร่อย พอโกรธเสร็จแล้วกลายเป็น
เป็นยาพิษ; ฉะนั้นจึงมีอาการเหมือนกับอร่อยเบื้องต้น
แล้วก็ขมขื่นทีหลัง ก็มีบาลีว่า *ปจฺฉา โส วิคเต โภเช* - ภาย
หลังเมื่อความโกรธหมดไปแล้ว; *อกคิทฺทฺโฆว ตปฺปติ*
- เขาย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้.

เมื่อโกรธนั้นสบาย สนุก อร่อย; พอความโกรธ
ไปหมดแล้ว นึกขึ้นมาได้ ที่นี้จะเหมือนกับถูกไฟไหม้ ไฟ
เผาทีเดียว; มีความร้อนใจ. นี้ก็แสดงว่าความโกรธนั้น
มันมีของอร่อย มีรสอร่อยให้ในตอนต้น เป็นอัสสาทะนั่นเอง.

จำคำว่า **เสน่ห์** หรือคำว่า **อัสสาทะ** ไว้ สำหรับ
ศึกษาตลอดเวลา. ระวังว่าทุกอย่างมันมีอัสสาทะ แม้แต่
ความชั่วความเลว หรืออะไรก็ตาม มันมีอัสสาทะที่จะดึงดูดคน
ไปหา ดึงคนไปทำ จึงเรียกว่าเหมือนกับเหยื่อ เหยื่อล่อ.
อัสสาทะนี้ทำหน้าที่เหมือนกับกะเหยื่อล่อ; แต่ตัวมันแปลว่า
ความอร่อย. ฉะนั้นจึงต้องระวัง เพราะว่าความโกรธมันก็

มีเสน่ห์ แล้วเราไปหลงเสน่ห์มันเข้า ก็กลายเป็นความชอบ
โกรธ; พอไปโกรธเข้าบ่อยๆ มันก็เป็นนิสัยที่โกรธง่าย
และโกรธเร็ว แล้วก็แก้ยาก.

ข้อเร้นลับ ของความโกรธ.

ที่นี้จะดูความเร้นลับ หรือข้อเร้นลับอะไรของความ
โกรธอีกแง่หนึ่ง คือว่าถ้าพอโกรธเข้ามันก็มีต. ธรรมตามัน
ก็สว่าง เมื่อเรามีใจคอปกติอยู่อย่างนี้ มันก็เหมือนอยู่ในโลก
ที่สว่าง พอโกรธขึ้นมาก็เหมือนกับอยู่ในโลกที่มันมืด, แล้ว
มันมืดยิ่งกว่าความมืด, มืดไม่มีแสงแดดแสงไฟเสียอีก. ^{นี้}
ก็เป็นข้อเร้นลับของสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ ที่เราไม่ค่อยจะ
สังเกต หรือไม่ดูให้ดี.

ถ้ามองเห็นแล้วก็จะสะดุ้ง โดยจะกลัวความโกรธ
เพราะมันทำให้มืด; พอมืดแล้วมันก็ทำอะไรได้ในทางคิด
ไม่ยกเว้นอะไร; มีบาลีว่า *อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โภโธ*
สทเต นรํ. พุทธภาษิตเหล่านี้ไปหาดูได้ จากแบบเรียนที่
เรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยม. ความโกรธย่อมครอบงำ

ซึ่งบุคคลใด ความมืดเหมือนกับความบอด ย่อมมีแก่บุคคลนั้น ในเวลานั้น.

เขาใช้คำว่า *อนธตม* คือ มืดเหมือนกับตาบอด จึงมืดยิ่งกว่ากลางคืน. คนตาบอดจะไม่เห็นอะไรได้เลย แม้กลางวัน แม้กลางวัน. ที่นี้ความมืดในกลางคืน ถ้าคนตาดี มันยังพอมองเห็น, ก็เราดูเถอะ กลางคืนมันมืดมันยังมีดาวอะไรบ้าง ก็ยังพอจะไปมองเห็น หรือมันไม่ได้มืดสนิท เพราะมันมีแสงสะท้อนของดวงอาทิตย์ ของอะไรต่างๆ เวลามืดๆ นี้ก็ยังไปได้ โดยเฉพาะสัตว์บางชนิดมันไปได้. ที่นี้ตาบอดนะมันยิ่งกว่านั้นนะ มันมืดยิ่งกว่านั้น จึงเอากำว่ามืดเหมือนกับตาบอด มาใช้ สำหรับคนโง่.

ที่นี้ข้อประโยคหนึ่งก็พูดกลับกันว่า “ไม่มีแสงสว่างสำหรับคนโง่” *โกเชน อภิภูตสฺส น ทิป โหติ กิจจัน.* *ทิป* ประทีป, ดวงประทีป แม้แต่ชนิดหนึ่งก็ไม่มีสำหรับคนที่โง่แล้ว ถูกความโง่ครอบงำแล้ว. แต่ถ้าในแบบเรียน. นักรรรม *ทิป* คำนี้เขาแปลว่า ที่ฟัง. ผมแปลตามที่ผมเห็นชอบ. เขาแปลว่า ที่ฟังไม่มีสำหรับคนโง่.

คำว่า **ที่ปะ** นั้นจำไว้ด้วยว่า มันแปลว่า **ที่พึง** ก็ได้, แปลว่า **แสงสว่าง** ก็ได้. **ที่** นั้นผมแปลว่าแสงสว่าง แสงสว่างไม่มีแม่แต่ชนิดเดียวสำหรับคนโกรธ.

นี่ถือว่าเป็นข้อเร้นลับของสิ่งที่เรียกว่า ความโกรธ. ถ้าเราไม่ทำกับมันให้ดีๆ เราจะไม่รู้ความลับอันนี้ ของสิ่งที่เรียกว่าความโกรธ ก็เลยตกเป็นทาสของความโกรธได้โดยง่าย.

ยุ่งฉางเก็บกักความโกรธ.

ที่นี้ก็พูดถึง **ฉาง** สำหรับเก็บความโกรธ, **ยุ่ง** สำหรับใส่ความโกรธ. สร้างฉางสร้างยุ่งให้มันใหญ่ๆ สำหรับใส่ความโกรธ นี่จะอย่างไร?

ขันติขจัดความโกรธ.

สิ่งแรกที่จะต้องนึกถึงในเรื่องนี้ก็คือ **ธรรม ธรรมะ** ที่ชื่อว่า **ขันติ**. **ขันติ** หรือ **ขันตี** แปลว่า **ความอดกลั้น**. **ขันตี** นั้นแปลว่าความอดกลั้น, ความอดได้ รอดได้ คอยได้, ความอดกลั้น.

ถ้าดูอย่างชั้นผิวเผินก็เห็นได้เหมือนกันว่า เพราะ **อดกลั้นไม่ได้มันจึงโกรธ**; ถ้าอดกลั้นเสียได้มันก็ไม่โกรธ

ความโกรธมันเกิดโดยที่ไม่อดกลั้น^๕ คือเกิดจากความไม่มี
 ขันติ. ^๕จะนั่นสิ่งที่จะมารบสู้กับความโกรธ^๕ ข้อแรกที่ต้ง
 นึกถึงก็คือ ขันติ ความอดกลั้น. มีบาลีว่า **ขันตี สาหสวารณา**
-ขันตีเป็นเครื่องห้ามความผลุนผลัน. ในที่นี้ก็หมายถึง
 ความโกรธ จะนั่นฝีกอดกลั้นไว้ให้เป็นนิสัยมากขึ้น ๆ มัน
 ก็จะทำให้โกรธยากขึ้น.

ที่^๕เราไม่ชอบอดกลั้น^๕ เราเห็นว่ามันเป็นเรื่องเสีย
 เกียรติ หรือขี้แพ้ อะไรทำนองนี้ ^๕เราก็ยังไม่อดกลั้น^๕ มันก็
 ให้โอกาสแก่ความโกรธ; ^๕จะนั่นไปฝีกหัดการอดกลั้น^๕อดทน
 กันให้มาก; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อยังบวชอยู่^๕ ขอให้เป็น
 นักบวชที่แท้จริง, มีสิ่งที่เรียกว่าขันติ เป็นแกนกลาง
 ของการประพฤติพรหมจรรย์ ของผู้บำเพ็ญพรตทั้งหลาย.

เดี๋ยว^๕ไม่มีใครชอบอดกลั้น^๕ สอนเท่าไร แนะนำ
 เท่าไร ก็ไม่อดกลั้น^๕ ก็ชอบจะโกรธ และชอบที่จะโกรธตอบ.

โกรธเฉยๆ หมายถึงโกรธที่แรก ^๕ที่^๕โกรธตอบ^๕
 คือเมื่อมีผู้อื่นโกรธมาแล้ว ตัวเองก็โกรธตอบ ให้หนักยิ่ง^๕
 ไปอีก เมื่อไม่มีขันติ ก็มีทั้งโกรธ และโกรธตอบ.

ที่นิสัยของความโกรธมันเคยชิน แล้วมันก็เลยไม่
ต้องนึกถึงขั้นตี พอมีอะไรแปลกเข้ามา มันก็โกรธแล้ว มี
อะไรเสียบหมั่นก็โกรธแล้ว. บางทีมันก็คิดว่าสำหรับจะโกรธ
ล่วงหน้าด้วยซ้ำไป กับบุคคลนั้น มันเตรียมพร้อมแล้ว
สำหรับที่จะโกรธ พอรู้สึกว่าเห็นหน้า สักว่าได้ยินเสียง ก็
จะโกรธ. ถ้าในระหว่างบวช ฝึกหัดเรื่องขั้นตีกันให้สุดความ
สามารถ จะมีประโยชน์มาก คือมันจะเปลี่ยนนิสัย แล้วก็จะ
ติดไปใช้ที่บ้านที่เป็นฆราวาสได้.

ทมะ ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ก็นึกต่อไปถึง ทมะ-การบังคับตัวเอง ก็นึกถึง
ปัญญา คือ ความรู้อย่างพอตัว ในกรณีนั้น ๆ. มีบาลีที่
กล่าวไว้ว่า ตัดความโกรธด้วยทมะ ตัดความโกรธด้วย
ปัญญา. ฟังไมตีกก็จะฟังออกไปว่า ทมะ กับ ปัญญา นี้
เหมือนกัน หรือทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เพราะมันมีบาลี
เหมือนกัน มีรูปประโยคเหมือนกัน. **โกธํ ทเมน อัจฉินฺเต**
-จงตัดความโกรธด้วยทมะ, **โกธํ ปญฺเฑาย อัจฉินฺเต** -จง
ตัดความโกรธด้วยปัญญา. อันไหนมันถูกกันแน่?

ถ้าจะใช้ตรรกมาจับเข้า มันต้องให้ผิดฝ่ายหนึ่ง. แต่
ถ้าเอาตามความจริง มันก็พอจะเข้าใจได้ ว่า ทมะนี้มันตัดใน
ระยะต้น ปัญญามันตัดในระยะถัดมา หรือตลอดกาล.

ทมะ นี้คือ บังคับตัวเอง ซึ่งเห็นได้ว่ามันตรงกับ
คำที่เขาพูดกันทั่วโลกว่า self control. ที่ควบคุมตัวเองไว้
ได้ บังคับตัวเองไว้ได้ ในภาษาบาลีเรียก ทมะ ฉะย ๆ ท ทหาร
มม้า คือ การบังคับตัวเอง นี่จะตัดความโกรธในระยะต้น คือ
บังคับจิตไว้ได้ ไม่ให้ความโกรธพุ่งออกมา ก็เป็นตัดใน
ระยะต้น.

ปัญญา ขจัดความโกรธ.

ที่นี้ถ้าว่า ตัดด้วยปัญญา มันตัดในระยะยาว ใน
ลักษณะที่เรียกว่า ชุตราค ชุตราคเงาไปทำลาย; ฉะนั้น
ปัญญานี้มันจึงตัดได้ลึกซึ้งกว่า หรือตลอดกาลไปเลย.

แต่มันก็ยังต้องอาศัยอุปกรณ์อันอื่น ที่จะนำเอาปัญญา
มาให้ทันแก่เวลา ฉะนั้นมันเลยเนื่องกันอยู่กับสติ, มันเลย
เนื่องไปถึงสติด้วย. สติ ระลึกได้ทันทั่วทั้งที่ ทำให้เกิด

การบังคับตัวเอง แล้ววิชาความรู้ในการตัดความโกรธ
นั้นก็ทำงานของมันเต็มที่. ฉะนั้น ให้มัน สัมพันธ์กัน

ระหว่างสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือ ทมะ ปัญญา และสติ. แต่ตัวที่
 มีน้มน้ำมาก หรือน้ำที่สุก ก็คือตัวปัญญา คือตัวรู้ รอบรู้ไป
 ในสิ่งที่ควรจะรู้; ฉะนั้นปัญญาในกรณีนี้ ในกรณีของเรื่อง
 ความโกรธนี้ ก็คือ รู้เรื่องความโกรธนั้นอย่างครบถ้วน นี้
 ปัญญา.

สติ ขจัดความโกรธ.

พอมีเรื่องให้กระทบกระทั่งหรือสะดุด แล้ว สติ ก็มา
 ระลึกได้ว่า นี่มันจะโกรธ, นี่มันเรื่องโกรธ; แล้ว ทมะ ก็
 ตามมา คือ บังคับตัวเองไว้; แล้วก็ ปัญญา ใช้ความรู้ที่จะ
 ตัดเรื่องราวนั้นเสีย แล้วตัดความโกรธได้ด้วยปัญญาโดยแท้
 จริง. ตัดในระยะเริ่มแรกด้วยทมะ ก็ใช้สตินี้เป็นสื่อ แล้ว
 ต่อไปสติมันก็ทำหน้าที่อย่างอื่นอีก ที่คุ้มกันอย่างอื่นอีก.

จำคำว่า สติ ไว้ ว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุด ใน
 ความหมายที่ว่าเป็นเครื่องคุ้มกัน ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่อง
 คุ้มกันมากเท่ากับสติ. ฉะนั้นจะคุ้มกันความโกรธ ป้องกัน
 ความโกรธ ก็คือสติ หรือจะคุ้มกันอะไรก็ตามใจ กระแสแห่ง
 กิเลสตัวไหน ชื่อไหน ก็ตาม จะต้องป้องกันด้วยสติทั้งนั้น.

เดี๋ยวนความโกรธหนักเป็นกิเลสตัวหนึ่ง กระแสแห่ง
 กิเลสตัวนี้ จะกันได้ด้วยสติ จะกันไม่ให้มา หรือมาแล้วก็จะ
 กันไม่ให้ไปต่อไปนี้ มันก็เป็นเรื่องกันด้วยสติทั้งนั้น.

ฉะนั้นใช้หมั่นสัมพันธ์กันให้ดี เพราะธรรมชาติ
 ต้องการการสัมพันธ์กันอย่างเพียงพอ. ทมะ บัญญา สติ :
 สติ ระลึกได้, ทมะ บังคับตัวเองให้หยุดไว้ก่อน, แล้วปัญญา
 ก็ทำหน้าที่แผ่ดวงไป.

ที่หยุดถึงปัญญา คือความรู้ กันอีกหน่อย : ใน
 ทางพุทธศาสนา หรือหลักธรรมะในพุทธศาสนาเรา ตาม
 พระพุทธภาษิตที่แสดงปรากฏอยู่; ถ้าจะรู้อะไรในลักษณะที่
 เรียกว่าปัญญาแล้วละก็ ท่านจำกัดความหมายไว้อย่างเพียงพอ
 มีเหตุผลที่สุด เท่าที่ผมสังเกตมา แม้จะพูดกันทาง logic
 (ตรรก) ก็มีเหตุผลที่สุด, จะพูดทางหลักวิชาอะไรก็มีเหตุผล
 ที่สุด. คือว่าถ้าจะรู้อะไร ก็ต้องให้รู้โดยหัวข้อเหล่านี้คือ หนึ่ง
 กระจู ลักษณะ ของมัน. หนึ่งสอง กระจู อัสสาทะ คือ เสน่ห์
 ของมัน. หนึ่งสาม กระจู อาทีนวะ คือ ความเลวร้ายของมัน.
 แล้วกระจู สมุทัย คือที่เกิดที่มาของมัน. แล้วกระจู อุตถังคมะ
 คือสิ่งที่จะทำให้มันตั้งอยู่ไม่ได้ คือ ความดับไป ตั้งอยู่ไม่ได้.

แล้วกรู นิสสรณะ เป็นข้อสุดท้าย คือทางออก หนทางออก หรืออุบายเป็นเครื่องออก ไปพ้นจากสิ่งนั้น.

ในกรณีของความโกรธนี้ ตูกันอีกทีก็ได้ ความโกรธมีลักษณะอย่างไร? ก็พูดกันมานานแล้ว.

ทีนี้ถ้าเราจะแบ่งความโกรธออกเป็นกี่ชนิด ประกอบด้วยอุปมาอุทาหรณ์อะไร มันก็อยู่ในข้อนี้ทั้งนั้นแหละ : ถ้าใครจะไปเทศน์ ไปพูด ไปบรรยาย เรื่องความโกรธนี้ ว่ามันมีลักษณะอย่างไร? มันมีกี่อย่าง? มันมีกี่ชนิด? มันควรจะอุปมาด้วยอะไร? มันก็เป็นเรื่อง ลักษณะของความโกรธ.

อัสสาทะ คือเสน่ห์ของความโกรธ ก็อย่างที่ว่ามาแล้ว ว่ามันร่อยแกผู้โกรธ.

อาทีนะวะ โทษความเลวร้ายของมัน ก็คืออันตรายอย่างที่ว่ามาแล้ว.

สมุทัย ที่เกิดของความโกรธ ก็คือความอยาก ด้วยอำนาจของความงี่ ถ้าจะเลยไปถึงตัวความงี่ งี่มันไกลเกินไป ไปถึงอวิชชานั้น มันเป็นตัวเหตุที่ไกลเกินไป เอาที่ไกลๆ ก็คือความอยากด้วยความงี่ แล้วไม่ได้ตามที่อยาก.

อัตรังคมะ ความตั้งอยู่ไม่ได้ของความโกรธ.
 ในภาษาไทยเราก็เรียกว่า อังตงคต. อังตงคตนั้น คือลบลึง
 ดับลึง. อัตรังคมะ นี้ก็คือที่เรากำลังพูด ก็ตัดความอยาก
 นั้นเสียนั้นถูกต้องที่สุด ดับความอยากด้วยความงั้นนั้นเสีย.

นิสสรณะ อุบายวิธี หนทาง ที่จะออกไปเสียให้
 พ้นจากความโกรธ. นี้ที่เรากำลังพูด ว่าเราจะ มีขันติ
 มีทมะ มีปัญญา มีสติ หรือจะสรุปรวมไปยังหมวดธรรมะ
 สารพัดนี้.

คุณจำคำว่า สารพัดนี้ก็ไว้ด้วย คือ อริยมรรคมี
 องค์แปดเป็นธรรมะสารพัดนี้ ใช้แก้ปัญหายุ่งยากทุกอย่าง.
 ถ้านี้ก็จะไร้ออก ในส่วนธรรมะที่จะดับทุกข์ หรือแก้ปัญห
 แล้ว ก็นึกถึง อัฐฐังคิกมรรค ก่อน. มรรคมีองค์แปดนั้น
 ก็ท่านกำหนดไว้เป็นนิสสรณะทั่วไปในทุกกรณี.

ถ้าเราจะมาทำเฉพาะเรื่อง เช่นเรื่องความโกรธเป็น
 ต้นนี้ เราก็เลือกธรรมะชื่ออื่น ๆ มากก็ได้ ให้มันตรงกับโรค
 โดยตรง; แต่แล้ว ธรรมะเหล่านั้นจะไปรวมอยู่ได้ใน
 อัฐฐังคิกมรรคทั้งนั้น. จะพูดว่า ขันติ ทมะ ปัญญา สติ
 อะไรก็ตามเถอะ มันจะไปรวมอยู่ได้ในอัฐฐังคิกมรรคทั้งนั้น.

ฉะนั้น นิสสรณะ อูบายเครื่องออกไปเสียจาก
ความโกรธ นี้ ก็มีสติ ก่อน แล้วก็มีทมะ บังคับตนให้ได้
แล้วก็มีปัญญา มาฟาดพ่นลงไปให้สิ้นไป ให้สูญไป.

ที่นี้ คำว่า นิสสรณะ นี้กว้างมาก มันจะกินความ
ไปถึง บ่วงกัน ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข อะไรก็ได้
ก็มีธรรมชาติอื่น ๆ โผล่ขึ้นมา.

เราก็ได้พูดมาถึง คำว่า สติ แล้ว สตินี้มีความหมาย
กว้าง แล้วความหมายใหญ่ของสติคือบ่วงกัน แล้วก็มีคำที่
คล้ายกัน แล้วก็มาช่วยสนับสนุนกัน เช่นคำว่า สังวร.
สังวร, สังวร. สังวรมีหลายชนิด สติสังวรนี้สำคัญที่สุด ให้
ทุกคนมีการสังวรด้วยสติ มีสติเป็นเครื่องสังวร.

สังวร ขจัดความโกรธ.

คำว่า สังวร นี้ก็มันมีความหมายคล้าย ๆ กันอีกแหละ
ก็คือบ่วงกัน. สังวร บ่วงกัน หรือแวดล้อมไว้อย่างดี. สังวร.
สังวรด้วยอะไร? ด้วยสติ, เอาสติมาเป็นเครื่องแวดล้อมไว้
ให้ดี ตลอดเวลา ก็ให้มีการสังวรด้วยสติ ก็จะมีสติรู้สึกตัวอยู่
ทุกอิริยาบถ ก็มีสติสังวร.

สัจจาริษฐาน ขัดความโกรธ.

ที่นี้ถ้าจะให้มันเข้มข้น ก็มีธรรมะชื่อว่า สัจจะ หรือ อริษฐานะ เราสามารถเรียกกันในภาษาไทยว่า **สัจจาริษฐาน**. สัตยาริษฐาน หรือว่า สัจจาริษฐาน แล้วแต่จะเขียนชนิดไหน.

สัจจาริษฐานนี้ จะสร้างความเข้มข้นของสติ ของ ทมะ ของอะไรก็ตาม ที่จำเป็นให้มันเข้มข้นขึ้นมา คือ อริษฐานจิตให้มีสัจจะที่จะทำอย่างนั้น เป็นสัจจะตัวเดียวกับ ในขรรวาสธรรม สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ. สัจจะตัวนั้นแหละ คือความจริงลงไปในสิ่งที่จะกระทำ. **อริษฐานะ** แปลว่า **ตั้งมั่น** มีสัจจาริษฐาน ก็ตั้งจิตด้วยสัจจะมันลงไปในการที่จะทำ ในการที่จะประพฤติการละข้อนี้.

จาคะ ขัดความโกรธ.

ที่นี้ไปไกลไปอีก ให้มันปลอดภัยอีก ก็จะต้องนึกถึง ธรรมะอีกชื่อหนึ่ง ที่มีประโยชน์มาก เรียกว่า **จาคะ**.

จาคะ นี้แปลว่า **สละ** ตัวหนังสือแปลว่าสละ แต่เรารู้จักจาคะกันแต่ในเรื่องการให้ทาน. ที่จริง **จาคะ** นี้

ในชั้นสูงหมายถึงสละกิเลสออกไป. กิเลส^๕นี้จะเอาไปให้ใคร
ใครมันจะเอา ไม่ใช่เหมือนเงินทองข้าวของ สละไปแล้วมัน
มีคนเอา. ฉะนั้นจาคะในกรณีอย่าง^๕นี้ หมายถึงสละกิเลส
ตามโอกาสที่ต้องสละ ถ้าปล่อยไว้มันก็กดตัน ๆ อัดตัวหนัก
เข้า ๆ มันก็ทำลาย มันก็ระเบิด.

ฉะ^๕นั้นจาคะ^๕นี้เหมือนกับบรูว์ หรือ^๕ลีนาว ที่เขา
ทำไว้สำหรับรว^๕ได้โดยอัตโนมัติ อย่าให้มันถึงขนาดกดตัน ก็
ฝึกหัดสละ^๕นี้อยู่เสมอ อยู่เสมอ ให้อยู่^๕อยู่เสมอ หรือว่าจะ
สละด้วยวิธีใดก็ตาม ทำอยู่^๕เสมอ. แม้ที่สุดแต่จะให้ มีสติ
มีปัญญา รู้สึกตัวอยู่^๕เสมอ มันก็เหมือนกับว่าสละอยู่^๕เสมอ.
เปิด^๕บรูว์ให้สิ่งเลวร้าย^๕นี้^๕ร่วไหลออกไปเรื่อย ๆ อยู่^๕เสมอ ตั้ง^๕ขึ้น
ไม่ติดในสันดานของบุคคล^๕นั้น.

ฉะ^๕นั้น เราทุกคนจะต้องมี^๕จาคะ ในความหมาย^๕
อยู่ ยิ่งกว่าจาคะในความหมายที่ว่าให้ของ ให้อะไร. แล้ว
ก็ทำอยู่^๕ทุกเวลา บรูว์^๕ที่ระบายนกิเลสออก ต้องทำอยู่^๕ทุก
เวลา.

ถ้าฉลาดจริง จะทำได้^๕ทุกเวลาจริงเหมือนกัน จะ
ไปอ่านหนังสือพิมพ์ก็^๕ถอด มันก็จะเหมือนกับจะมี^๕บรูว์ให้

กิเลสไหลออกไป จะอ่านหนังสือเล่น ก็จะเกิดมีรูปร่างที่เหมือนกัน คือมันทำให้เกิดความรู้ชนิดที่ทำลายกิเลสนั้น นิดหนึ่งเสมอไป แล้วยิ่งไปนั่งภาวนากำหนดคัมภีร์ฐานอะไรอยู่ มันก็ยิ่งเป็นรูปร่างที่ใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก ให้มันไหลร่วไปเสียมากๆ ให้มันไม่เหลือค้างอยู่ได้ ให้มีชีวิตอยู่ด้วยการเป็ตรูปร่าง ให้ความชั่วไหลออกไปจากสันดาน อยู่ทั้งวันทั้งคืน.

อนุสัยแห่งความโกรธที่สะสม.

สำหรับความโกรธนี้ เมื่อโกรธก็เรียกว่า ความโกรธ. แต่พอโกรธที่หนึ่ง มันสร้างอะไรขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง ก็เรียกว่า อนุสัยแห่งความโกรธ. ชื่อไพเราะเหลือ ละว่า "ปฏิฆานุสัย." ปฏิฆานุสัย! โกรธที่หนึ่งก็จะเพิ่ม ปฏิฆานุสัยให้ครั้งหนึ่งๆ หมายความว่า พอโกรธบ่อยเข้า มันก็เคยชินในความโกรธมากเข้า ความชินนั้นเรียกว่า อนุสัย แล้วพร้อมที่จะหลั่งออกมา เรียกว่า อาสวะ.

อย่าเข้าใจว่าโกรธที่หนึ่งแล้วก็แล้วไปนะ ถ้าอย่างนั้นจะโง่มากนะ. โกรธทุกทีจะเพิ่มอนุสัยแห่งความโกรธ คือ ความเคยชินแห่งความโกรธนี้ ให้เข้มข้นเข้าทุกที; เพราะฉะนั้น เราจะโกรธง่ายยิ่งขึ้นทุกที.

ฉะนั้นระวังอย่าให้โกรธ แล้วก็เป็นที่ที่สุด เหมือนกับไม่ให้อาหารแก่กิลีสตัน ให้มันยอมตายเสียดีกว่า. ถ้าเราชอบโกรธ หรือปล่อยให้โกรธอย่างโง่ ๆ ไม่มีเหตุผลอยู่บ่อย ๆ ทุกวัน ๆ มันก็แน่นหนา อย่างที่จะไถ่ถอนไม่ได้ ยากที่จะไถ่ถอนได้. ฉะนั้นก็กลัวความโกรธ ว่ามันจะสร้าง ความเคียดแค้นแห่งความโกรธ ให้เป็นความยุ่งยากลำบากแก่เรา.

จะถือโอกาสพูดไปเสียเลยก็ได้ว่า เรื่องความรักอะไร อื่นก็เหมือนกัน พอไปทำมันเข้าครั้งหนึ่ง มันจะสร้างอนุสัย แห่งสิ่งนั้นแหละเพิ่มขึ้น ๆ เรียกว่า รากานุสัย. หรือว่าโง่เข้าที่หนึ่ง มันจะเพิ่มอนุสัยแห่งความโง่ เรียกว่า อวิชชานุสัย เข้าที่หนึ่ง.

ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “อนุสัย” นั้นแหละ คือ สิ่งที่ทำให้ความลำบากให้แก่เรา คือเราไม่อยากจะโกรธ แต่มันก็โกรธเสียแล้ว เป็นสายฟ้าแลบ, เราไม่อยากจะไปรักมัน มันก็รักเสียแล้ว อย่างเป็นสายฟ้าแลบ. นี่เพราะสิ่งที่เรียกว่า อนุสัย นั่นเอง. เพราะฉะนั้นจะต้องนึกถึงข้อนี้ด้วย ว่า จาคะ นี้จะช่วย เป็นรูรั่ว ให้รั่วออกไป รั่วออกไป ไม่ให้ สะสมเป็นอนุสัยขึ้นมา เราก็ฝึกที่จะไม่โกรธอยู่เป็นประจำ.

หิริ โอตตปปะ ขจัดความโกรธ.

ทีนเมื่อพูดแล้ว ก็พูดให้หมดเลย ว่ามันยังมีอุปกรรม์
อันอื่นอีก ถ้ามีสติปัญญาแล้ว จะตั้งธรรมะมาใช้ได้หมด;
แต่ันเราจะเอาเท่าที่ว่ามันเนื่อง ๆ กันอยู่. ธรรมะเหล่านี้ก็
เช่น หิริ และโอตตปปะ. หิริ-ความละอายแก่ใจของ
ตัวเอง, โอตตปปะ-ความกลัวด้วยความรู้สึกผิดชอบของ
ตนเอง. ถ้าหิริและโอตตปปะมีในเรื่องนั้น ๆ แล้ว มันโกรธ
ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้พระเนตรของเรามันหน้าด้านเกินไป มันโกรธ
ใครแล้วมันไม่ละอาย, แล้วมันไม่กลัวโทษของความโกรธ.
จะนั้นขออย่าได้เป็นพระเนตรที่หน้าด้าน โดยเฉพาะที่บวช
ใหม่ชั่วหนึ่งพรรษา. ถ้าโกรธเข้าไปที่จงเสียใจให้มาก จง
ละอายให้มาก จงกลัวให้มาก. นี้คือหิริและโอตตปปะ
อย่าเอาอย่างพระแก่ พระแก่มันจะโกรธก็ช่างหัวมัน พระใหม่
อย่าเอาอย่าง. จงเสียใจให้มากละอายให้มาก. ถ้าว่าโกรธ
เมื่อไร มันก็เป็นการสูญเสียความเป็นพระ คือไม่มีหิริและ
โอตตปปะ. ถ้ามีหิริและโอตตปปะมันโกรธไม่ได้.

ฉะนั้นจึงสร้างฐานรากอันมั่นคง คือหิริและโอต-
ตปัปะ จะมีประโยชน์ทั่วไปในทุกกรณี เรื่องมีศีล มีอะไร
ต่าง ๆ อีกรวมมาย จะมีรากฐานอยู่ที่หิริและโอตตปัปะ :
ละเอียดแก่ความชั่ว แก่ใจเอง กลัวต่อความชั่วด้วยเหตุผลของ
ตนเอง. นึกถึงหิริและโอตตปัปะ ในฐานะที่เป็นพื้นฐาน
เป็นรากฐาน อยู่ตลอดเวลา ก็จะป้องกันความโกรธอย่างยิ่ง ;
แม้โกรธขึ้นมามันก็จะสงบลง แล้วมันก็จะสลัดออกไปทันทีได้.

กัมมัตสกตาญาณ ขจัดความโกรธ.

ที่สิ่งที่จะต้องนึกถึงต่อไปอีก ก็คือ ธรรมะ เช่น
กัมมัตสกตา. กัมมัตสกตา - ความที่สัตว์มีผลกรรม
เป็นของตน, ทำกรรมใดไว้จักได้รับผลแห่งกรรมนั้น.
บทกถาหัจจเวกขณฺ์ ที่พวกคุณก็สวดอยู่เกือบจะทุกเย็น
นั้นแหละ เรียก กัมมัตสกตา—ความจริงที่ว่า สัตว์จะต้องมีผล
แห่งกรรมเป็นของตน. พอเรานึกถึงข้อนี้ ก็จะนึกได้ต่อ
ไปว่า ความโกรธก็เป็นกรรมอันหนึ่ง เมื่อเราจะต้องได้รับ
ผลแห่งกรรมนั้นเป็นแน่นอน มันก็ทำให้กลัว มันก็ช่วยให้มี
หิริโอตตปัปะได้.

มรณานุสสติ ขจัดความโกรธ.

ทีนี้จะต้องไปนึกถึงความตาย เรียกว่า มรณสติ หรือ มรณานุสสติ แล้วแต่จะเรียก.

เพราะเดี๋ยวนี้คนทั้งโลกมันล้มตาย มันไม่มีความหมายในความตาย คือมันล้มตาย มันจึงทำอะไรเลว ๆ ด้วยกันทั้งโลก; ถ้ามันนึกถึงข้อที่ว่า ไม่เท่าไรจะต้องตายแล้ว มันก็จะไม่ทำอย่างที่กำลังทำอยู่ในทางผิด ๆ. การระลึกถึงความตายนี้ มันช่วยในข้อที่ให้เสียสละบางอย่าง ให้ยินยอมบางอย่าง ให้อะไรบางอย่าง ได้ง่าย. คนโง่เท่านั้น ที่ว่านึกถึงความตายแล้วก็ท้อแท้ ทำอะไรไม่ได้.

ผมเคยสอบตัวเองดูเสมอ ว่าเมื่อนึกถึงความตายที่กำลังใกล้เข้ามา มันเป็นอย่างไร? มันก็ไม่ได้ทำให้ท้อแท้ แล้วมันอยากจะทำอะไรให้เสร็จเสียเร็ว ๆ. หรืออย่างดีที่สุด อย่างน้อยที่สุด มันก็จะปรับปรุงการทำงานที่ว่ามันยังอยู่มาก ให้มันเหลือน้อย ให้พอดีกับความตาย, ไม่ได้มีความท้อแท้ว่า อีกไม่กี่ปีจะตาย แล้วก็ทำอะไร, นอนสบายดีกว่า.

เพราะฉะนั้น อาจจะบังคับให้เราทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ไปจนวินาทีสุดท้ายก็ได้: เมื่อมันมีความรู้สึกอย่างนี้

หรือปลงใจลงไปอย่างนี้ มันก็แสวงหาโอกาส หลอ่ทาง ที่จะ
ทำประโยชน์แก่โลก หรือแก่ส่วนรวม กระทั่งวินาทีสุดท้าย
หรือกระทั่งคำพูดคำสุดท้ายที่จะพูดได้, หรือว่าด้วยกิริยา
อาการที่ดีที่สุด คือตายให้ดีที่สุดให้เขาดู แล้วก็มีประโยชน์
แก่คนเหล่านั้นที่ได้เห็น นี้ก็เรียกว่าทำประโยชน์ถึงวินาที
สุดท้าย ก็ได้.

นี่การระลึกถึงความตายมันต้องเป็นอย่างนี้ จึงจะ
ถูกต้องตามแบบฉบับ ถ้าระลึกถูกต้องอย่างนี้ จะป้องกัน
ความโกรธได้อย่างมหาศาล.

อัปมัญญาเมตตา ขจัดความโกรธ.

ที่อันสุดท้ายที่ควรจะต้องพูดถึงอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธรรมะ
ที่เรียกชื่อว่า อัปมัญญาเมตตา. เมตตา แปลว่าเมตตา คือ
ความเป็นมิตร ความหวังดี, อัปมัญญา—ไม่มีประมาณ
ไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ. ความรักความเมตตาที่ไม่มี
ขอบเขต ไม่มีประมาณ.

กำหนดเป็นคำเก่า ก่อนพระพุทธเจ้า ก่อนพุทธกาล
เป็นใจความสำคัญของนักบวชทั้งหลาย ที่ออกจากบ้านเรือน
ไปบวช จะมีธรรมะข้อนี้เป็นธรรมทั้งหมด แม้ว่าเขาจะไม่รู้

เรื่องมรรค ผล นิพพาน อะไรกันก่อน ในสมัยนั้นนะ ก็มีอันนี้ ที่ว่าตายแล้วจะไปพรหมโลกนั้นแหละ. ออกจากบ้านเรือน ไปอยู่ในป่าในดง, พิจารณาอยู่แต่ความที่สัตว์ทั้งหลายควรจะมีเมตตาต่อกัน กระทั่งจิตเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายแล้วกระทำด้วย. ฉะนั้นจึงไม่เบียดเบียนสิ่งที่มีชีวิต ตั้งจิตเมตตาอยู่ตลอดเวลา ตายแล้วไปพรหมโลก ถือว่าที่นั่นเป็นนิพพาน สำหรับคนที่ถือลัทธิอย่างนั้น.

ที่บัดนี้เราก็ศึกษาทุก ๆ อย่างมากพอแล้ว มันควรจะสรุปกันได้เองสักทีหนึ่งว่า มันไม่มีอะไรดีกว่าที่เราจะรักกัน คือดีกว่าที่จะเกลียดกัน ดีกว่าที่จะไม่รักกัน หรือเฉย ๆ ต่อกัน.

ในโลกนี้กำลังขาดเมตตาอย่างยิ่ง แล้วกลับดูถูกเรื่องของเมตตา.

การศึกษาแผนใหม่ที่เขากำหนดไว้ในเรื่องทางวัตถุ ก็หลงวัตถุ เป็นทาสวัตถุ ยากที่จะเกิดความรู้สึกเมตตาตามแบบโบราณดีกดำบรรพ์ คือเมตตาไม่มีขอบเขต : มีบทเรียนสำหรับฝึกเมตตาไปตั้งแต่ว่า ไม่ตบยุง ไม่ฆ่ามด ไม่อะไรทำนองนี้ นั่นมันเป็นรากฐานของเมตตา แล้วก็เรื่อย ๆ ไป.

ถ้ามันฆ่ายังไม่ได้ มันก็ฆ่าคนไม่ได้ มันเป็นอย่างนี้. เดียวเมื่อฆ่ามด ฆ่างู ฆ่าปลา ฆ่าปู อะไรอย่างนี้ไม่มีความหมาย มันก็ฆ่าคนได้โดยไม่สั้ยาก หรือฆ่าคนได้โดยง่ายยิ่งขึ้นไปตามลำดับ แล้วมันจะทิ้งลูกกระเบิด ชนิดที่ลงมาแล้ว ฆ่าคนที่เดียวเป็นแสน ๆ ได้โดยไม่มีความหมายอะไร แล้วก็หวังฟังสิ่งเหล่านี้ ก็สร้างสมกันแต่สิ่งเหล่านี้ สิ่งที่เราเรียกว่า เมตตามันก็ไม่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้.

ทีนี้เรามาพูดถึงเมตตา เขาก็จะหัวเราะ, ยิ่งพูดว่า ไม่มีขอบเขตด้วยแล้ว เขาก็ยังหัวเราะใส่หน้าเรา; แต่เมื่อพูดถึงธรรมะแล้วมันก็เป็นอย่างอื่นไม่ได้. ธรรมะที่จะช่วยโลกให้รอดได้คือ เมตตา ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว แล้วทำลายผู้อื่นโดยไม่รับผิดชอบอะไร.

นี่มันพอกันที สำหรับเรื่องสร้างยุ่งนาง สำหรับเก็บความโกรธ ด้วยธรรมะเหล่านี้ เริ่มมาแต่ขันธ์ดี แล้วก็ ทมะ ปัญญา สติ สังวร สัจจาริษฐาน จาคะ หิริโอตตปปะ กัมมัสสกตา มรณัสสติ อปฺปมัญญา เมตตา อยู่รังกาย.

ธรรมะกลุ่มนี้ผมจัดตนเอง อย่าไปหา ไปพบดอก
ในตำราเรียนอะไรที่ไหน. แม้จัดตนเองมันก็ไม่ถึงหลักที่
มันมีอยู่ เพียงแต่มาทำให้มันเห็นง่ายขึ้น จัดเป็นกลุ่มขึ้นมา
อย่างนี้ สำหรับจะเก็บความโกรธ ไม่ให้ออกมาอาละวาด
ทำอันตรายตนเองและผู้อื่น แล้วก็ไม่ให้อาหารมันกิน แล้ว
มันก็ค่อย ๆ เน่า สุกสุ้นไป เรียกว่า เก็บความโกรธไว้ใน
ยุงฉาง เพราะว่าความโกรธมันยังมี แต่ไม่ให้มันออกมา
อาละวาด จนกว่ามันจะหมดสิ้นไปด้วยการหมดเหตุหมด
ปัจจัยของมัน.

สร้างยุงฉางเสียแต่บวชบวช

ฉะนั้น ขอให้พยายามชิมชีวิตที่เย็น ในขณะที่บวช
เพราะไม่มีความโกรธนั้นให้มาก ๆ แล้วมันจะชอบความเย็น
ชอบรสของความเย็น เพราะไม่มีไฟคือความโกรธ มันก็เป็น
การสร้างนิสัยใหม่ที่ตรงกันข้าม เพื่อจะไม่ให้โกรธ. แม้ออก
ไปเป็นฆราวาสอีก ก็คงจะมีความโกรธน้อย หรือโกรธยาก
ยิ่งกว่าที่เป็นมาแล้ว.

ถ้าบวชจริง มันก็คือการเก็บความโกรธไว้ในยุงฉาง
หมดจริงเหมือนกัน พร้อมกันนั้นก็ใช้ชิมรสแห่งธรรมะ ของ

การที่เก็บความโกรธใส่ยิ่งเสียหายต จะนั้นจะอยู่ที่ไหน ในที่
 ทุกหนทุกแห่ง มันเป็นพรหมโลกอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเราไม่
 โกรธอยู่เวลาใด เราก็เป็นพรหมอยู่ตลอดเวลา^๕. น้ออก
 ไปเป็นพ่อบ้านที่ดี สมตามคำที่กล่าวไว้ในพระบาลีว่า **พรหมมาตี**
มาตาปีตโร-บิดามารดาเป็นพรหมในบ้านเรือน จะสำเร็จ
 ได้ด้วยการที่ไม่โกรธ.

นอกจากนั้นจะทำให้คนในครอบครัวไม่โกรธ โกรธ
 น้อยลง ผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชาที่จะโกรธน้อยลง ก็มีประโยชน์
 สุขแก่กันและกัน โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง แก่ทุกคนที่
 เป็นมนุษย์. แล้วยังจะมีประโยชน์ลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน
 สุนัขและแมวก็ไม่ค่อยถูกตี ถ้วยโอโชามแก้วน้ำ ก็จะไม่ถูก
 ฟาดถูกพัดให้แตกกระจาย โดยที่มันไม่มีความผิด, แต่คนบ้า
 ด้วยความโกรธมันก็ทำได้. ถ้ามันไม่มีความโกรธแล้ว ก็
 จะร่วมเย็นลงไปถึงแม่แต่สิ่งของที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ พุดโดย
 อุปมาก็อย่างนี้.

ถ้าว่าไม่มีความโกรธจริง ตามหลักของธรรมะที่
 กล่าวแล้ว มันก็มีกิเลสอื่น ๆ ลดน้อยลงไปตาม ตามสัต
 ตามส่วน เพราะมันเนื่องกัน. กิเลสทั้งหลายมันเนื่องกัน

เราบังคับกิเลสตัวนี้ มันกระเทือนถึงกิเลสตัวโน้น. ถ้า
ตั้งหน้าตั้งตาบังคับความโกรธให้ได้จริงอย่างนี้ ก็เป็นพระ
อนาคามีได้ แม่ในบ้านเรือน แม่ในเพศฆราวาส.

ถ้ายังไม่ทราบก็ทราบเสียเลยว่า เขาบัญญัติอริย
บุคคลชั้นพระอนาคามี มีได้แม่ในบ้านเรือน ที่เป็นฆราวาส
แต่ไม่มีการบริโภคนาม หรือความโกรธอะไร คือมันตัดเรื่อง
โกรธเรื่องกามได้ แม้อยู่ในเพศฆราวาส บ้านเรือน เลี้ยง
บิณฑบาตอะไรก็ได้ มันมีผลทำให้เป็นอนาคามีได้ในบ้าน
เรือน. ความไม่โกรธมันดีอย่างนี้ แล้วก็ในบ้านเรือนที่
สงบเย็น เหลือที่จะพรรณนา. ถ้าบ้านเรือนใด ครอบครั
วใด พ่อบ้านเป็นอนาคามีแล้ว มันจะเป็นครอบครัวที่
เยือกเย็นเหลือที่จะกล่าวได้.

ฉะนั้นขอให้สนใจในเรื่องควบคุมความโกรธ เก็บ
ความโกรธ ทำลายความโกรธ ในระหว่างที่บวชนี้ให้มาก ๆ
แล้วสึกออกไป ก็ขอให้ได้รับประโยชน์ มากที่สุดเท่าที่จะ
มากได้.

การบรรยายในวันนั้นก็เกินเวลาแล้ว ขอยุติไว้ที.

โลกนี้หน้าขำ

โลกนี้มี แต่คนบ้า ไม่น่าอยู่
จงมองดู ให้ดีดี มีข้อขำ
คือตัวกู ที่เกิดอยู่ เป็นประจำ
จงกระทำ อย่าให้เกิด ประเสริฐแล

อย่าปล่อยให้ อารมณ์ใด เข้ามาปรุง
เป็นจิตยุ่ง วุ่นวาย หลายกระแส
ว่างตัวกู จิตก็อยู่ เหนือโลกแท้
ว่างกูแน่ ก็หยุดบ้า หน้าขำเอย.

พ. อินทนิล

ได้ดีเพราะถูกด่า

ฉันมีดี เพราะถูกด่า นำหัวใหม่?

ยิ่งดีใจ เพราะถูกด่า ดุนำหัว

ใครจะด่า สักเท่าไร ไม่เคยกลัว

เรื่องจะชั่ว อย่างเขาด่า น้่อย่าเกรง

ใครมีดี คนก็คิด ริษยา

หาแง่ด่า กันโขมง ล้วนโจงแจง

เมื่อยปากเข้า ปากก็มบ หบปากเอง

ยิ่งครนเครง คือฉันทำ ให้ด่าฟรี

ฉันเป็นคน ได้ดี เพราะคำด่า

กลายเป็นคน นำมา ซึ่งศักดิ์ศรี

ด่าเท่าไร ก็เห็น ไม่จริงสักที

เลยได้ดี เพราะถูกด่า นำหัวครันฯ

พ. อินทรวิเชียร